

УДК 792.071.075

Ганна КАШУБА,
аспірантка кафедри
культурології та мистецтвознавства
Одеського національного політехнічного університету

«ТЕАТРАЛЬНИЙ ПАСТУХ» Вс. МЕЙЄРХОЛЬДА

У статті зроблена спроба визначити місце письменника О. Ремізова, яке він посідав у «Товаристві нової драми».

Ключові слова: О. Ремізов, С. Довгелло, провінція, репертуар, переклади.

В статье сделана попытка определить место писателя А. Ремизова, которое он занимал в «Товариществе новой драмы».

Ключевые слова: А. Ремизов, С. Довгелло, провинция, репертуар, переводы.

The article is an attempt to define the place A. Remizov, which he held in the «Society of the new drama».

Key words: A. Remizov, S. Dovgello, province, repertoire, translations.

Художній досвід одного з найоригінальніших вітчизняних письменників досліджувався у дисертаційних роботах О. Обатніної, О. Гальченко, В. Дорожкіної, питання творчості та співпраці із театром розглядалися у монографії Ю. Розанова та ін. Збереглася переписка О. Ремізова з В. Брюсовим, О. Маделунгом, А. Зоновим, М. Михайловим, П. Щоголевим, С. Ремізовою-Довгелло та ін. Все це є важливим як для вивчення історії новаторських пошуків російського театру на початку ХХ століття, так і для визначення місця О. Ремізова у цьому непростому процесі.

Метою статті є спроба визначити, яку посаду займав і які функції виконував О. Ремізов у «Товаристві нової драми».

У різні роки по різному здійснювався зв'язок О. Ремізова із театром. Звісно, основним своїм покликанням він вважав письменництво, але паралельно з цим займався і організаційною діяльністю у театрі, і перекладами п'єс, володіючи декількома мовами, був театральним критиком, певною мірою теоретиком.

Народився майбутній письменник у багатій московській купецькій сім'ї. Його мати походила із роду Найдьонових, відомих у Росії

своїми культурними традиціями. З дитинства хлопчик був надзвичайно обдарований: рідкісна пам'ять, здатність до наук, особливо до математики та природознавства, багата фантазія, пристрасть до читання і малювання, винятковий музичний слух і рідкісний голос. В автобіографічній книзі «Підстриженими очима», письменник особливо підкреслював силу і безпосередність театральних вражень з дитинства: «Всіма правдами і не правдами я ходив до театру: «зайцем платним» і «зайцем з утиском». Моя театральна пристрасть воістину була не-вситима. А як часто доводилося або тільки читати відгуки про вистави, або з втиснутим серцем повертатися додому: «Не пропустили!» [11, с. 270–271]. В іншій автобіографічній книзі, «Іверень», О. Ремізов згадував про домашні й дворові вистави, в яких із задоволенням брав участь: «Я грав добродушних п'яничок, але особливо виділявся у жіночих ролях, мій голос чарував, і не вірилося, що це лише вистава» [10, с. 100–101].

Підігріло любов до театру і знайомство із Вс. Мейєрхольдом, з яким О. Ремізов познайомився під час перебування в Пензі. Там він перебував у засланні за участь у демонстрації,

присвяченій трагічним подіям на Ходинському полі. Зі сторони на цих двох юнаків – Мейєрхольда та Ремізова – неможливо було дивитися без посмішки: довготелесий, худий, довгоносий Вс. Мейєрхольд і дуже маленький, згорблений О. Ремізов, який постійно мружився від короткозорості. Пізніше письменник згадував: «А я Мейєрхольда пройняв своїм «марксизмом». Він слухав мої міркування з тим же запалом, як я слухав його розповіді про театр» [10, с. 88]. Як згадує О. Гладков, один із біографів Вс. Мейєрхольда, О. Ремізов зіграв велику роль у революційному вихованні майбутнього режисера [3, с. 109].

Влітку 1898 року, у розпал репетицій перед відкриттям Московського художнього загальнодоступного театру, Вс. Мейєрхольд писав дружині: «Його енергія, його ідеї одухотворюють мене, його терпіння не дає мені малодушничати. Я відчуваю, що, якщо я зустрінуся з ним, знову запасуся енергією, принаймні, на рік. Та не однією енергією! Згадай, який запас знань дав він нам. Цілу зиму ми провели в цікавих читаннях, що дали нам стільки хороших хвилин. А погляди на суспільство, а сенс життя, існування, а любов до тих, що так майстерно виведені дорогим моєму серцю Гауптманом в його геніальному творі «Ткачі». Так, він переродив мене» [1, с. 109].

Того ж року О. Ремізова, як одного із керівників пензенського марксистського гуртка, вдруге арештували. Трьохрічний термін покарання він відбував у Вологді. Там О. Ремізов зробив остаточний вибір між політичною діяльністю і літературою на користь останньої. У засланні відбулося його знайомство із Серафімою Довгелло, надією партії есерів. С. Довгелло походила із старовинного литовського роду, який володів замком у Чернігівській губернії. Зовнішньо вони були дуже різними: вона – висока та статна, повна і білолиця, з пишним білявим волоссям і широко поставленими блакитними очима, і він – «нагадує своєю зовнішністю якогось стихійного духа, казкову істоту, яка виповзла на світ із темної щілини. Зовнішністю він схожий на тих чортів, які несподівано вискакують з іграшкових коробочок, приводячи в жах маленьких дітей. Ніс, брови, волосся – все одним помахом піднялося вгору і стало дибки», – так описував письменника М. Волошин [2]. Незважаючи на це, вони одружилися у Херсоні 27 липня 1903 року [12].

У травні 1903 року термін заслання скінчився і О. Ремізов відгукнувся на запрошення Вс. Мейєрхольда: відправився разом з С. Довгелло до Херсона. Там, у провінції, його товариш готувався до другого театрального сезону «Товариства нової драми», важливого і вирішального на творчому шляху режисера. Запрошуючи О. Ремізова, режисер мав надію на підтримку і поміч у процесі переходу до новітніх течій літератури, які його здавну вабили. Просунення нового мистецтва на просторах Росії виявилось спокусливою пропозицією. Так, з другого сезону на афішах з'являється ім'я О. Ремізова як відповідального за репертуар та літературного консультанта.

Через деякий час після відкриття сезону стало зрозумілим, що необхідно самим створювати репертуар, необхідно слідкувати за європейськими новинками, самостійно робити переклади. Відповідно, частка традиційного репертуару – п'єс О. Островського, В. Немировича-Данченка і А. Чехова – повинна була скоротитися. За відомостями про нові п'єси О. Ремізов звертається до В. Брюсова.

В. Брюсов не приховує, що вважає херсонську справу безнадійною. В одному із листів О. Ремізов розповідає про плани Вс. Мейєрхольда, який «думає ... день в неділю присвячувати самотнім: ставити старого Метерлінка, Пшибишевського, влаштовувати вечори пам'яті По, Бодлера. Що з цього вийде – не знаю. Місто перш за все дурне, потім кісткове». У відповідь на цю заяву В. Брюсов виказує сумнів, що вряди з цієї затії щось вийде, «бо це вже не Вологда і ще не Париж» [9, с. 107].

У листі до П. Щоголева О. Ремізов так описує свій звичайний робочий день: з 9 години ранку до 12 години він ходив на пошту та в банк, з 12 до 3 години знаходився в режисерській: «видаю книги, – читаю «Правлінський Вісник» про дозволенні видання; з 3 до 6 – кореспонденція (в майбутньому коректура – (помилка – помилка сію, як мухи точки)) від 6 г. – 7 «доповідь» на дому, від 7 – 8, так собі, знаходиться справа» [4, с. 107]. З часом, від «розсилки» та «біганини» О. Ремізова звільнили, але обов'язків все одно залишилось багато. Як видно, пошук п'єс представників «нової драми» було не єдиною його роботою. Також до його кола обов'язків входило порівняння перекладів, які вже існували і створення своїх перекладів. Частина нового репертуару не була ще переведена на російську мову,

і О. Ремізов зі своєю дружиною робили переклади текстів безпосередньо перед початком роботи над виставою. Деякі з перекладів були згодом надруковані: «Сніг» С. Пшибишевського, «Любов» та «Рашильд» А. Штеєнбуха, «Фідокрет або трактат про три чесноти» А. Жида та інші.

На початку листопада Вс. Мейєрхольд майже на місяць вийшов з театального життя. «Антрепренер міського театру Вс. Е. Мейєрхольд захворів від перевтоми при складній постановці цілого ряду нових п'єс. Взагалі, треба дивуватися, як пан Мейєрхольд, при своїх численних антрепренерських, адміністраторських і режисерських обов'язках, примудряється майже щодня виступати в таких відповідальних перших ролях серйозного репертуару» – така замітка була розміщена в газеті. Через нервову та фізичне напруження (з початку сезону він виходив на сцену 35 разів), зрештою, горлом пішла кров, і у розпал сезону Вс. Мейєрхольду було рекомендовано постільний режим [14].

Хвороба Вс. Мейєрхольда певним чином вплинула на плани «Товариства». На думку Н. Звенигородської, театральний сезон розділювався на дві частини: до і після хвороби режисера. І ці дві половини різняться за своїм змістом: репертуар другої частини сезону швидко почне поповнюватися п'єсами Ібсена, Зудермана, Гауптмана та Шніцлера [7, с. 109–110].

О. Ремізов виділяв дві сторони у своїй херсонській роботі: «п'єси читав» і «з акторами розмовляв». Як згодом писав йому художник «Товариства» М. Михайлов, «що такої діяльності у театрі поки не було». Відчувається в деякій мірі скептичний настрій відносно нової посади, до того ж з дивною назвою, з незвичними і подекуди незрозумілими функціональними обов'язками – «театральний настрювач з вивертом і наперекір», «театральний пастух», «начебто настрювач, тільки не струнні інструменти налаштовував, а людину» (зі слів самого письменника) і ще багато варіантів на цю тему. В тому ж листі М. Михайлов зізнається, як змінилася його думка відносно перебування О. Ремізова у трупі: «без Вас новій драмі не бувати» [9, с. 114]. Характеристики виконавців «Снігу», які О. Ремізов розмістив у статті у журналі «Ваги», є нічим іншим як стислим викладом підказок виконавцям. О. Ремізов, наче «навідник», підказував, яким шляхом просуватися акторові для створення повного образу. Під час репетицій

«Снігу» він частково виступав помічником режисера.

У процесі роботи його спіткало розчарування в артистах. Пізніше, в одній із своїх книг, О. Ремізов порівняв гру цих акторів з грою свого товариша дитинства, який, подібно йому, виконував жіночі ролі: «Нікому так не личило жіноче плаття. Але при всій жіночності видавав голос: йому треба було давати як можна менше слів; в живих картинках він був би незамінним». Він підкреслює розбіжність між зовнішньою формою та можливостями акторів «Товариства нової драми», з якою так нелегко перейти до нової драми: «скільки пройшло переді мною невідповідності серед акторів» [11, с. 89]. У листі до В. Брюсова він скаржиться, що «в трупі косності цієї на аршин, а хто відчуває, грати не може» [9, с. 108].

До розчарування в мистецтві додалося розчарування у Вс. Мейєрхольді. «Запросити-то Мейєрхольд запросив мене, – писав він Щеголеву 17 липня 1903, – Та тільки в натхненні, а коли воно пройшло, стало навіть ніяково» [4, с. 164]. Свої стосунки з Вс. Мейєрхольдом О. Ремізов описав у романі «Пруд», який розпочав ще у Вологді і продовжував над ним працювати у Херсоні. Одним із героїв роману є актор Петро Огорелишев, який згадує своє акторське життя: «Я давно по театрам тягаюся, скоро собі все нутро надірву, і скрізь одне й те ж: ось минулого року вступив до приятеля, миліший за милого, а те, що ти жертви хочеш і, не ївши, грати не можеш, цього він ніколи не зрозуміє ... не помітить, ніколи йому, розумієш ... І сидиш так вночі після вистави і думаєш, як це він там у себе їсть, неодмінно чомусь думаєш, що їсть, і кишки у тебе всі перевертаються, а від холоду і тупої злоби тремтіння трясє...» [13].

Одним із основних мотивів у листах до різних адресатів стає тема безгріштя, скарги на невідповідність між особистою віддачею, зваленою на нього роботою та грошовими винагородами. Безгріштя завжди переслідувало родину Ремізових у молоді роки. І Серафіма, і Олексій походили не з бідних, проте С. Довгелло відмовилася і від грошей, які залишив їй батько за заповітом, і від своєї частки у володінні землею через те, що всі її рідні були проти її заміжжя. Стосовно спадщини О. Ремізова, то вона повністю знаходилася у володінні братів його матері. Сукупність психологічних та матеріальних незадоволень вплинули на

рішення О. Ремізова залишити «Товариство нової драми» і шукати кращої долі.

Сезон скінчився і О. Ремізов виконав обіцянку, яку дав В. Брюсову, а саме – написати про «Товариства» і про те, як насправді все склалося. Стаття була надрукована у журналі «Ваги» і була в певному сенсі творчим звітом театральної трупи. Умовно статтю можна розділити на дві частини: про театр взагалі і про досягнення «Товариства нової драми».

Перша частина розкриває розуміння О. Ремізовим сучасного театру. На його думку, найвища форма, яку може і повинен досягти театр, це – містерія: «театр – культ, обідня, в таїнствах якої захована, бути може, Спокута ... Про такий театр мріє Нова драма». Під час цього магічного дійства актор і глядач поєднуються спільними відчуттями, у результаті чого і народжуються образи. Але на шляху до створення такого ідеального театру існують перешкоди у вигляді непідготовлених акторів, «легкого» репертуару та примітивного глядача. Що стосується перших двох чинників, то тут «Товариство» спромоглося внести свої корективи. По-перше, репертуар був зовсім новим, по-друге, була можливість виховати акторів, які б у своєму розвитку відштовхувалися від вимог, які висувала нова драма. А ось остання перепона у вигляді провінційного театралла була самою складною. Глядацький портрет О. Ремізов змальовує наступними словами: «А розбещена публіка – білий жирний могильний черв'як із тьмою чіпких, невблаганних ніжок, – самовдоволено перевертаючись і здригаючись від ситості, з якоюсь законно встановленою хтивістю, з якоюсь дрібною розпустою, прикриваючись поміщанськи, регоче плюючим реготом, і в долоні плескає, і ньокає, і зловтішається». У другій частині статті письменник торкається атмосфери у залі під час перегляду «Снігу»: «Публіка дивувалася, робила вигляд, що все розуміє, або тупо-гідливо морщила вузький лоб». Як писали в газеті «Південь», – «на виставі «Сніг» публіка шикала і свистіла» [5]. Херсонці не зрозуміли і не сприйняли модерністські новації ні драматурга, ні режисера. В листах до П. Щоголева з'являється гірка нота, яка свідчить про втрату надії на можливість зрощування нового мистецтва на провінційних сценах.

Реакцію глядачів на «Сніг» С. Пшибишевського можна де в чому виправдати. Річ була не у складній або малозрозумілій

ідеї п'єси, а у новаторській формі вистави Вс. Мейерхольда. Якщо режисер та його актори вже були готові зробити крок уперед, то у публіки це відбулося не зразу. Для зали виявилися неприйнятними «ультрафіолетовий сніг», занурення сцени у «єгипетську темряву», прагнення режисера викликати у глядача «той чи інший настрій, не пов'язаний з побутовими та життєвими враженнями» [1, с. 173]. До того ж, у журналі «Ваги» з'явилася замітка відносно самого перекладу «Снігу»: «переклад значною мірою сприяв затемненню багатьох місць п'єси і цілком виправдовує подив публіки» [6]. Звична до зрозумілих та банальних сюжетів публіка відмовлялася сприймати те, що тепер їй намагалися піднести по-новому. Та попри все, п'єсу повторювали двічі і збори були вище середнього [8, с. 37].

Таким чином, перебування О. Ремізова у «Товаристві нової драми» було обумовлено декількома чинниками. Все, що було пов'язано із літературою або театром, його завжди приваблювало. Письменник також був найавторитетнішим літературним консультантом для Вс. Мейерхольда, «завідуючим репертуаром», він у певному сенсі налаштував роботу трупи на потрібний лад. Насправді, очікування О. Ремізова від запропонованої посади не співпали із реаліями. Окрім підбору та перекладів п'єс його буденні дні були зайняті всілякими побутовими театральними справами, що заважало повністю віддатися літературній справі. Творче і матеріальне незадоволення О. Ремізова поступово зростали. До того ж, піднесена думка про зрощення нової драми на теренах провінційної сцени виявилася складною для втілення в життя. Мабуть тому театральний сезон 1903 – 1904 р. був першим і єдиним для О. Ремізова у «Товаристві нової драми». До Тифліса він з трупою не поїхав, але продовжував виконувати обов'язки по перекладу п'єс майбутніх постановок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волков Н. Мейерхольд: В 2-х т. – М.: Академия, 1929. – Т. 1. – 404 с.
2. Волошин М. А. Современники [Электронный ресурс] / М. А. Волошин. – Режим доступа: /http://azlib.ru/w/woloshin_m_a/text_0410.shtml
3. Гладков А. К. Мейерхольд: В 2 т. / А. К. Гладков; сост. В. В. Забродин, вступ. ст. Ц. Кин. – М.: СТД РСФСР, 1990. – Т. 1 Годы учения Всеволода

- Мейерхольда. «Горе уму» и Чацкий – Гарин. – 1990. – 287 с.
4. Грачева А. М. Письма А. М. Ремизова к П. Е Щеголеву / А. М. Грачева // Ежегодник Рукописного отдела Пушкинского Дома. – 1997. – Издательство : Дмитрий Буланин. – 2002. – 488 с.
  5. Де-Линь. Силуэты / Де-Линь // Юг. – 1904. – № 1678 – С. 2.
  6. Ещбоев С. Станислав Шибышевский. Снег / С. Ещбоев // Весы. – 1904. – № 5 – С. 55–56.
  7. Звенигородская Н. Э. Провинциальные сезоны Всеволода Мейерхольда. 1902–1905гг. / Н. Э. Звенигородская. – М. :Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
  8. Мейерхольд в русской театральной критике: 1898 – 1918 / Сост. и коммент. Н. В. Песочинского, Е. А. Кухты, Н. А. Таршис. – М. : Артист. Режиссер. Театр, 1997. – 527 с.
  9. Панфилов П. А. М. Ремизов и «Товарищество новой драмы» / П. Панфилов, О. Фельдман // Театр. – 1994. – № 2. – С. 107–115.
  10. Ремизов А. Иверень. Ход в окошко / А. Ремизов // Театр. – 1994. – № 2.
  11. Ремизов А. Подстриженными глазами: Книга узлов и закрут памяти / Алексей Ремизов. – Париж, 1951. – 305 с.
  12. Ремизов А. М. На вечерней заре [Электронный ресурс] / А. М. Ремизов.– Режим доступа:/http://www.euroaorientalis.it/uploads/files/1985/1985.11.pdf.
  13. Ремизов. А. М.Собрание сочинений. В 10 т. Т. 1. Пруд [Электронный ресурс] / А. М. Ремизов. – Режим доступа/ http:// ruslit.traumlibrary.net/book/remizov-ss10-01/remizov-ss10-01.html#work004.
  14. Хроника // Юг. – 1903. – № 1628. – С. 3.

Підписано до друку 03.11.2014 р.
Формат 60x84/8. Папір Офс.
Ум. арк. 8,6. Наклад 300 примірників.

Видання та друк: ФОП Грінь Д.С.,
73033, м. Херсон, а/с 15
e-mail: dimg@meta.ua
Свід. ДК № 4094 від 17.06.2011
